

Working Paper 2021.2.2.06
- Vol 2, No 2

**HIỆU LỰC PHÁN QUYẾT TRỌNG TÀI TRỰC TUYẾN TRONG LĨNH VỰC
THƯƠNG MẠI ĐIỆN TỬ TẠI VIỆT NAM**

Nguyễn Như Huyền¹, Phan Thị Hoàng Hải, La Thị Tâm

Sinh viên K57 Luật Thương mại quốc tế – Khoa Luật

Trường Đại học Ngoại thương, Hà Nội, Việt Nam

Hoàng Thị Minh Hằng

Giảng viên Khoa Luật

Trường Đại học Ngoại thương, Hà Nội, Việt Nam

Tóm tắt

Việt Nam đang trong quá trình hội nhập kinh tế quốc tế ngày một mạnh mẽ và sâu rộng. Cùng với đó, thương mại điện tử phát triển nhanh như vũ bão và không nằm ngoài dự đoán trước đó, các tranh chấp phát sinh từ các giao dịch điện tử tăng lên nhanh chóng và diễn biến ngày một phức tạp hơn. Để giải quyết các tranh chấp này, trọng tài trực tuyến được xem là một giải pháp đáng được cân nhắc để áp dụng. Tại Việt Nam, phán quyết của trọng tài trực tuyến trong lĩnh vực thương mại điện tử được xem xét giống như một phán quyết của trọng tài truyền thống. Tuy nhiên, pháp luật Việt Nam hiện hành không có quy định trực tiếp về hình thức của phán quyết trọng tài; vấn đề về hiệu lực thời gian và không gian của phán quyết trọng tài vẫn còn chưa rõ ràng và cụ thể. Điều này khiến cho việc áp dụng giải quyết tranh chấp bằng trọng tài trực tuyến tại Việt Nam còn gặp nhiều khó khăn và bất cập. Bài viết tập trung nghiên cứu về hiệu lực của phán quyết trọng tài trực tuyến và thực trạng áp dụng phán quyết trọng tài trực tuyến trong lĩnh vực thương mại điện tử tại Việt Nam, qua đó làm rõ một số quy định liên quan tới hiệu lực phán quyết trọng tài trực tuyến và đề xuất các giải pháp nhằm hoàn thiện các quy định của pháp luật Việt Nam về vấn đề này. Bài viết này có cấu trúc gồm bốn phần. Sau nội dung đặt vấn đề ở phần thứ nhất, phần thứ hai nêu thực trạng giải quyết tranh chấp bằng trọng tài trực tuyến tại Việt Nam trong lĩnh vực thương mại điện tử. Phần thứ ba nêu một số yếu tố ảnh hưởng tới hiệu lực phán quyết của trọng tài trực tuyến và phần thứ tư đưa ra giải pháp nâng cao hiệu lực phán quyết của trọng tài trực tuyến.

Từ khóa: trọng tài trực tuyến, thương mại điện tử, giải quyết tranh chấp trực tuyến, phán quyết trọng tài.

**VALIDITY OF ONLINE ARBITRATION AWARD IN THE FIELD OF E-
COMMERCE IN VIET NAM**

¹ Tác giả liên hệ, Email: nhuhuyenfuen@gmail.com

Abstract

Vietnam is in the process of intensifying and deepening international economic integration. Along with that, e-commerce has grown rapidly and was not unexpectedly predicted, disputes arising from electronic transactions have increased rapidly and become more and more complicated. In order to resolve these disputes, online arbitration is considered a worthy consideration to apply. In Vietnam, online arbitration ruling in the field of e-commerce is considered like a decision of traditional arbitration. However, the current Vietnamese law does not have direct provisions on the form of the arbitral award; The issue of the temporal and spatial validity of the arbitral award is still unclear and specific. This makes the application of online arbitration in Vietnam facing many difficulties and shortcomings. The article focuses on research on the validity of online arbitral awards and the current situation of applying online arbitration in the field of e-commerce in Vietnam, thereby clarifying some regulations related to trademark, online arbitration decision and propose solutions to improve the provisions of Vietnamese laws on this issue. This article is structured in four parts. After the problematic content in the first part, the second part outlines the situation of online arbitration in Vietnam in the field of e-commerce. The third part outlines a number of factors affecting the validity of online arbitration and the fourth part introduces a solution to improve the validity of online arbitration.

Keywords: online arbitration, e-commerce, online dispute resolution, arbitration awards.

1. Đặt vấn đề

Trong một vài năm trở lại đây, thương mại điện tử đã không còn là hiện tượng xa lạ tại Việt Nam. Nhiều khái niệm về thương mại điện tử (e-commerce) đã xuất hiện trong suốt quá trình hình thành và phát triển của nó. Theo Tổ chức Thương mại Thế giới (WTO), "*thương mại điện tử bao gồm việc sản xuất, quảng cáo, bán hàng và phân phối sản phẩm được mua bán và thanh toán trên mạng Internet, nhưng được giao nhận một cách hữu hình, cả các sản phẩm giao nhận cũng như những thông tin số hoá thông qua mạng Internet.*" Ủy ban Thương mại Điện tử của Diễn đàn Hợp tác Kinh tế Châu Á - Thái Bình Dương (APEC) định nghĩa, "*thương mại điện tử liên quan đến các giao dịch thương mại trao đổi hàng hóa và dịch vụ giữa các nhóm (cá nhân) mang tính điện tử chủ yếu thông qua các hệ thống có nền tảng dựa trên Internet.*" Theo Ủy ban châu Âu, "*thương mại điện tử có thể định nghĩa chung là sự mua bán, trao đổi hàng hóa hay dịch vụ giữa các doanh nghiệp, gia đình, cá nhân, tổ chức tư nhân bằng các giao dịch điện tử thông qua mạng Internet hay các mạng máy tính trung gian (thông tin liên lạc trực tuyến). Thuật ngữ bao gồm việc đặt hàng và dịch thông qua mạng máy tính, nhưng thanh toán và quá trình vận chuyển hàng hay dịch vụ cuối cùng có thể thực hiện trực tuyến hoặc bằng phương pháp thủ công.*" Tóm lại, thương mại điện tử chỉ xảy ra trong môi trường kinh doanh mạng Internet và các phương tiện điện tử giữa các nhóm (cá nhân) với nhau thông qua các công cụ, kỹ thuật và công nghệ điện tử. Tại Việt Nam, quá trình hội nhập kinh tế quốc tế diễn ra ngày càng mạnh mẽ, sâu rộng và là điều kiện thuận lợi để thương mại điện tử có cơ hội tiếp cận và phát triển tại thị trường tiềm năng này. Hệ quả tất yếu khó tránh khỏi là các tranh chấp phát sinh từ các giao dịch thương mại điện tử cả trong nước và nước ngoài ngày một tăng lên (Trung tâm Hòa giải Việt Nam (VMC), 2020), tạo một sức ép lớn lên hệ thống pháp luật và các cơ quan giải quyết tranh chấp thương mại tại Việt Nam (Hồng, Phương, 2019). Theo đó các quy định pháp luật hướng đến giải quyết các tranh chấp này không còn phù hợp, để lộ nhiều lỗ hổng, ngay cả việc giải quyết các tranh chấp này trực tiếp tại tòa án cũng trở nên kém hiệu quả (Dương, 2020). Do đó, để đáp ứng được quá trình phát triển của thương

mại điện tử, chính phủ của nhiều quốc gia trên thế giới, trong đó có Việt Nam đã xúc tiến việc cho ra đời cơ chế giải quyết tranh chấp trực tuyến (Dương, 2020).

Hiện nay, tại Việt Nam, chúng ta công nhận một số phương thức giải quyết tranh chấp trực tuyến cơ bản bao gồm: “*thương lượng trực tuyến (online negotiation), trung gian trực tuyến (online mediation), hòa giải trực tuyến (online conciliation), trọng tài trực tuyến (online arbitration), tòa án trực tuyến (online court) và các phương thức mang tính hỗn hợp.*” (Hà & Lê, 2017). Tuy nhiên bài viết này tập trung đề cập đến phương thức trọng tài trực tuyến (online arbitration) và đi sâu vào nghiên cứu vấn đề hiệu lực phán quyết của trọng tài trực tuyến.

Trọng tài trực tuyến cũng như trọng tài truyền thống, là phương thức giải quyết tranh chấp trong đó một bên thứ ba được lựa chọn bởi các bên tranh chấp và có quyền đưa ra quyết định về tranh chấp dựa trên các quy trình giải quyết và quy tắc trọng tài. Trọng tài trực tuyến đã chuyển đổi mô hình trọng tài truyền thống thông qua môi trường không gian mạng. Tất cả các bước trong quy trình giải quyết tranh chấp của hội đồng trọng tài trực tuyến giống với trọng tài truyền thống, chỉ khác là nó dựa trên công nghệ thông tin truyền thông. Bên cạnh đó, điểm nổi bật của trọng tài trực tuyến là sự nhanh gọn và thuận tiện của phương thức này. Trong khi trọng tài truyền thống phải quản lý một lượng lớn hồ sơ, giấy tờ của các bên tranh chấp trong từng vụ việc thì trọng tài trực tuyến chỉ cần quản lý các tệp hồ sơ, giấy tờ điện tử của các vụ việc từ nhỏ đến lớn, từ đơn giản đến phức tạp (Hà & Lê, 2017).

Hiện nay, tại Việt Nam, trọng tài trực tuyến chỉ mới ở những bước phát triển đầu tiên, còn nhiều khó khăn và còn nhiều vấn đề pháp lý còn chưa rõ ràng, gây khó khăn trong việc áp dụng vào thực tiễn. Bài viết này chủ yếu đề cập đến vấn đề hiệu lực của phán quyết trọng tài trực tuyến trong lĩnh vực thương mại điện tử tại nước ta hiện nay, từ đó đề ra một số giải pháp nhằm hoàn thiện những vấn đề pháp lý xung quanh vấn đề này. Bài viết sẽ làm rõ tính cấp thiết của đề tài nghiên cứu, thực trạng giải quyết tranh chấp trực tuyến tại Việt Nam, các yếu tố ảnh hưởng đến hiệu lực phán quyết trọng tài trực tuyến và đề xuất giải pháp nhằm hoàn thiện các vấn đề pháp lý liên quan. Bài viết này có cấu trúc gồm bốn phần. Sau nội dung đặt vấn đề ở phần thứ nhất, phần thứ hai nêu thực trạng giải quyết tranh chấp bằng trọng tài trực tuyến tại Việt Nam trong lĩnh vực thương mại điện tử. Phần thứ ba nêu một số yếu tố ảnh hưởng tới hiệu lực phán quyết của trọng tài trực tuyến và phần thứ tư đưa ra giải pháp nâng cao hiệu lực phán quyết của trọng tài trực tuyến.

Lĩnh vực thương mại điện tử Việt Nam đang có sự phát triển vô cùng ấn tượng, đồng thời phát sinh nhiều vấn đề cần giải quyết. Theo thống kê của Bộ Công thương, năm 2020, khoảng 53% dân số Việt Nam tham gia mua bán trực tuyến. Điều này đã đưa thị trường thương mại điện tử tại Việt Nam trong năm 2020 tăng trưởng 18%, đạt 11,8 tỷ USD, ước tính chiếm 5,5% tổng mức bán lẻ hàng hóa và doanh thu dịch vụ tiêu dùng cả nước (Thế, 2021). Một trong những yếu tố thúc đẩy sự tăng trưởng này chính là sự xuất hiện của đại dịch Covid 19 khi đại dịch này đã làm gián đoạn các hoạt động trao đổi, mua bán hàng hóa trực tiếp. Điều này đã thúc đẩy quá trình chuyển đổi số nhanh hơn. Vì dịch bệnh, nhiều doanh nghiệp, hộ kinh doanh đã chuyển đổi hoàn toàn mô hình bán hàng sang online hoặc đẩy mạnh kinh doanh online hơn so với trước đó, đồng thời người dân cũng có xu hướng mua sắm online thay vì mua bán trực tiếp. Cùng với số lượng giao dịch mua bán điện tử tăng lên nhanh chóng, thương mại điện tử cũng làm phát sinh nhiều vấn đề liên quan. Việc người mua nhận phải các mặt hàng không đúng tiêu chuẩn chất lượng, hàng giả, hàng nhái xuất hiện ngày càng nhiều. Bên cạnh đó các thủ đoạn lừa đảo trong giao thương đã trở nên tinh vi hơn với nhiều hình thức như thâm nhập địa chỉ thư điện tử của các doanh nghiệp đang có giao dịch

để đánh cắp thông tin, giả mạo nội dung giao dịch nhằm yêu cầu chuyển tiền thanh toán. Từ đó, các tranh chấp trực tuyến trong lĩnh vực thương mại điện tử xuất hiện ngày càng nhiều và yêu cầu đặt ra là cần phải có một cơ chế phù hợp nhằm giải quyết các tranh chấp này.

Vì lý do này, giải quyết tranh chấp trực tuyến trở thành một lựa chọn thích hợp để giải quyết tranh chấp và trọng tài trực tuyến là phương thức giải quyết được đề cập đến trong bài viết này. Trên thế giới, giải quyết tranh chấp bằng phương thức trọng tài trực tuyến đã và đang được xây dựng, áp dụng bởi các tổ chức như Tổ chức Sở hữu trí tuệ thế giới (World Intellectual Property Organization - WIPO), Phòng Thương mại quốc tế (International Chamber Of Commerce - ICC) và Ủy ban Trọng tài Quảng Châu (Guangzhou Arbitration Commission - GZAC). Sự xuất hiện của đại dịch Covid cũng đã thúc đẩy các trung tâm các trung tâm trọng tài lớn trên thế giới phát triển và tích hợp hệ thống giải quyết tranh chấp trực tuyến vào quy trình tố tụng trọng tài của mình, cùng với đó là ban hành các hướng dẫn về việc xét xử trực tuyến (Nguyễn, 2021). Riêng đối với lĩnh vực thương mại điện tử, một trong những ví dụ điển hình nhất trong giải quyết tranh chấp trực tuyến là công ty eBay và Paypal. Mỗi năm eBay và Paypal xử lý hơn 60 triệu vụ tranh chấp trực tuyến bằng cách sử dụng hệ thống ODR của Modria, một trong những phần mềm phổ biến nhất thế giới về giải quyết tranh chấp trực tuyến (Nguyễn, 2020).

2. Khung pháp lý điều chỉnh giải quyết tranh chấp bằng trọng tài trực tuyến tại Việt Nam trong lĩnh vực thương mại điện tử

Tại Việt Nam đã có những văn bản pháp luật nền tảng hỗ trợ cho việc giải quyết tranh chấp trực tuyến bằng trọng tài trực tuyến như Luật Giao dịch Điện tử năm 2005, Luật Công nghệ thông tin 2006 và Nghị định số 52/2013/NĐ-CP về Giao dịch thương mại điện tử được ban hành và đi vào thực hiện, tính đến thời điểm này vẫn chưa có một văn bản quy phạm pháp luật nào được ban hành để làm nền tảng pháp lý cho việc áp dụng giải quyết tranh chấp trực tuyến một cách chính thức ở nước ta. Hiện tại chỉ có một số quy định tản mạn về giải quyết tranh chấp trong giao dịch thương mại điện tử có liên quan gián tiếp đến cách thức tiến hành giải quyết tranh chấp trực tuyến. Liên quan đến trọng tài thương mại truyền thống, Chính phủ mới chỉ ban hành một bộ luật quy định cụ thể, đó là Luật Trọng tài thương mại 2010 quy định về “thẩm quyền của Trọng tài thương mại, các hình thức trọng tài, tổ chức trọng tài, Trọng tài viên; trình tự, thủ tục trọng tài; quyền, nghĩa vụ và trách nhiệm của các bên trong tố tụng trọng tài; thẩm quyền của Tòa án đối với hoạt động trọng tài; tổ chức và hoạt động của Trọng tài nước ngoài tại Việt Nam, thi hành phán quyết trọng tài” (Điều 1 Luật Trọng tài thương mại năm 2010). Bên cạnh đó, bộ luật tố tụng dân sự có quy định thêm về vấn đề công nhận và cho thi hành phán quyết của trọng tài nước ngoài.

Trong các phương thức giải quyết tranh chấp trực tuyến, hiện nay chỉ có phương thức hòa giải thương mại trực tuyến được quy định tại Nghị định số 22/2017/NĐ-CP về hòa giải thương mại. Một nguồn quan trọng của pháp luật Việt Nam hiện nay là án lệ cũng chưa có một án lệ nào đề cập đến trọng tài trực tuyến. Cụ thể trong tổng số 39 án lệ đang có hiệu lực, được công bố trên trang tin điện tử về án lệ, không có án lệ nào có nội dung liên quan đến trọng tài trực tuyến. Sự thiếu hụt trong điều chỉnh của pháp luật đang tạo ra những lúng túng trong áp dụng giải quyết tranh chấp trực tuyến vào giải quyết tranh chấp thương mại điện tử có xu hướng đang ngày càng gia tăng tại Việt Nam.

3. Một số yếu tố ảnh hưởng tới hiệu lực phán quyết của trọng tài trực tuyến

Thương mại điện tử là một bộ phận của lĩnh vực thương mại, bên cạnh đó Việt Nam đã ban hành Luật Trọng tài thương mại 2010 quy định phương thức giải quyết tranh chấp bằng trọng tài trong thương mại và đây được xem là phương thức giải quyết tranh chấp bằng trọng tài truyền thống. Vì vậy có thể xem Luật Trọng tài thương mại 2010 là nền tảng để giải quyết các tranh chấp trực tuyến trong thương mại điện tử. Tuy nhiên, việc áp dụng này liệu có thỏa đáng khi giải quyết tranh chấp bằng trọng tài truyền thống và trọng tài trực tuyến trên không gian mạng có những sự khác biệt nhất định và liệu sự khác biệt này có ảnh hưởng tới hiệu lực phán quyết của trọng tài trực tuyến hay không? Dưới đây là một số phân tích về các yếu tố ảnh hưởng tới hiệu lực phán quyết của trọng tài trực tuyến trong trường hợp phán quyết này được xem như phán quyết của trọng tài thương mại.

3.1. Hình thức phán quyết của trọng tài trực tuyến

Phán quyết trọng tài được lập thành văn bản và có chữ ký hợp lệ của hội đồng trọng tài là một tiêu chuẩn và thông lệ toàn cầu. Điều IV.1.a của Công ước New York về công nhận và thi hành phán quyết của trọng tài nước ngoài năm 1958 yêu cầu bên công nhận và/hoặc thi hành phán quyết trọng tài phải cung cấp “Bản quyết định gốc có xác nhận hợp lệ hoặc một bản sao quyết định có chứng nhận hợp lệ”.

Khác với pháp luật về trọng tài của nhiều nước, cũng như quy tắc tố tụng trọng tài của nhiều thiết chế trọng tài quốc tế, pháp luật Việt Nam không có quy định cụ thể về hình thức của quyết định trọng tài. Tuy vậy, các quy định về nội dung của quyết định trọng tài tại Điều 44 Luật Trọng tài thương mại năm 2010 có thể cho chúng ta lý do để hiểu mặc nhiên rằng hình thức của quyết định trọng tài là bằng văn bản. Khoản 1 Điều 44 quy định “Chữ ký của các trọng tài viên hoặc trọng tài viên duy nhất” hoặc khoản 2 “trường hợp có một trọng tài viên không ký vào quyết định trọng tài...”. Hành vi “ký” ở đây đã thể hiện quyết định trọng tài phải được lập bằng văn bản. Thách thức được đặt ra là phán quyết thường được đưa ra trực tuyến, có nghĩa phán quyết có thể hoặc là: (i) hồ sơ điện tử về phán quyết bằng văn bản giấy, ví dụ như tài liệu giấy được quét của một bản phán quyết gốc có chữ ký hoặc (ii) một phán quyết trực tuyến được hiển thị ở định dạng điện tử và chữ ký số (Wahab, 2012). Loại phán quyết trọng tài đầu tiên cần phải có một phán quyết bằng giấy với chữ ký hợp lệ của trọng tài, sau đó được scan và gửi tới các bên liên quan. Loại phán quyết trọng tài thứ hai là ‘phán quyết điện tử’ được viết và ký điện tử. Câu hỏi đặt ra là một phán quyết điện tử có hình thức như vậy liệu có được xem là bản gốc? Và khi phán quyết điện tử này được in ra thành văn bản giấy thì liệu phán quyết có còn được xem là bản gốc hay không?

Phương thức giải quyết tranh chấp bằng trọng tài trực tuyến khác biệt so với trọng tài truyền thống ở chỗ quy trình tố tụng và xét xử diễn ra trong không gian mạng. Với những quy định được phân tích ở trên, pháp luật Việt Nam không hề đề cập đến việc có thể sử dụng chữ ký điện tử thay thế chữ ký truyền thống hay không? Điều này gây ra thắc mắc trong quá trình giải quyết tranh chấp bằng trọng tài trực tuyến về hiệu lực pháp lý của phán quyết và chữ ký điện tử. Do đó, hình thức phán quyết là vấn đề cần cân nhắc và phải có quy định cụ thể, tránh có những sự tùy tiện trong giải thích và áp dụng điều khoản này trên thực tế.

3.2. Tính chất phán quyết của trọng tài trực tuyến

Các phán quyết của trọng tài là kết quả của quá trình tố tụng và trọng tài trực tuyến không phải là một ngoại lệ. Những phán quyết này phải đảm bảo có giá trị chung thẩm và ràng buộc.

Tại một số quốc gia, có những phán quyết của trọng tài trực tuyến không có giá trị ràng buộc. Ví dụ, tại châu Âu, theo quy tắc trọng tài trực tuyến ADR về quản lý các tranh chấp liên quan đến tên miền thông qua thủ tục tố tụng trực tuyến, quyết định của Hội đồng trọng tài không được xem là phán quyết chung thẩm và bắt buộc các bên phải chấp nhận và thực thi vì nó không cấm người khiếu nại hay chủ sở hữu tên miền gửi khiếu nại đến Tòa án có thẩm quyền để giải quyết độc lập trước khi quá trình xét xử bắt đầu hoặc sau khi phán quyết được đưa ra (Mohamed S. Abdel Wahab, 2012). Tuy nhiên tại Việt Nam, phán quyết của trọng tài trực tuyến được xem xét giống như một phán quyết của trọng tài truyền thống trong lĩnh vực thương mại nên phán quyết này là phán quyết có giá trị chung thẩm và bắt buộc hai bên phải thi hành (Khoản 5 Điều 61 Luật Trọng tài thương mại năm 2010).

3.3. Hiệu lực về không gian của phán quyết của trọng tài trực tuyến

Bên cạnh tính chất ràng buộc và giá trị chung thẩm của một phán quyết trực tuyến thì việc thực thi phán quyết của trọng tài trực tuyến phải phù hợp với những quy định tại Công ước New York 1958.

Phán quyết của trọng tài trực tuyến có thể là phán quyết trong nước hoặc phán quyết có yếu tố nước ngoài. Thương mại điện tử phát triển không chỉ làm gia tăng các giao dịch mua bán online trong nước mà còn thúc đẩy hoạt động mua bán trực tuyến xuyên quốc gia. Khi tranh chấp xảy ra giữa các chủ thể không cùng thuộc một phạm vi lãnh thổ, việc giải quyết tranh chấp truyền thống sẽ có nhiều bất cập, vì vậy lựa chọn một hình thức giải quyết tranh chấp trực tuyến, ví dụ như trọng tài trực tuyến được xem là một phương án hợp lý. Tuy nhiên câu hỏi được đặt ra ở đây là nếu phán quyết trực tuyến đó được đưa ra bởi trọng tài nước ngoài thì hiệu lực thi hành phán quyết này sẽ như thế nào. Nếu phán quyết trực tuyến được đưa ra trong phạm vi một quốc gia hoặc vùng lãnh thổ thì việc thực thi sẽ được xác định theo pháp luật và các thủ tục hiện hành do Tòa án của quốc gia hoặc vùng lãnh thổ đó ban hành và áp dụng có công nhận và cho thi hành phán quyết của trọng tài trực tuyến hay không. Trong trường hợp tranh chấp trực tuyến có yếu tố nước ngoài thì việc công nhận và cho thi hành phán quyết trực tuyến phải tuân thủ theo các quy định của Công ước New York 1958.

Đối với phán quyết của trọng tài truyền thống, liên quan đến hiệu lực về không gian, được chia ra gồm phán quyết của trọng tài trong nước và phán quyết của trọng tài. Luật Trọng tài thương mại năm 2010 và Bộ luật Tố tụng dân sự năm 2015 đã có quy định cụ thể về trọng tài nước ngoài cũng như việc xem xét và cho thi hành phán quyết của trọng tài nước ngoài. Cụ thể, Bộ luật Tố tụng dân sự năm 2015 quy định các trường hợp tòa án xem xét công nhận và cho thi hành tại Việt Nam (Khoản 1 Điều 424) như sau:

“Trường hợp thứ nhất, phán quyết trọng tài mà nước đó và nước Cộng hòa xã hội chủ nghĩa Việt Nam cùng là thành viên của điều ước quốc tế về công nhận và cho thi hành phán quyết của Trọng tài nước ngoài.” Trong quan hệ quốc tế về vấn đề này, năm 1995 Việt Nam đã gia nhập Công ước New York (1958) về công nhận và cho thi hành quyết định của Trọng tài nước ngoài (Quyết định số 453/QĐ-CTN ngày 28 tháng 7 năm 1995 của Chủ tịch nước về việc tham gia Công ước New York 1958). “Trong trường hợp này dấu hiệu nơi trọng tài tuyên được coi là dấu hiệu để xác định thẩm quyền của Tòa án Việt Nam trong việc xem xét, công nhận quyết định của trọng tài nước ngoài. Vì vậy, trong trường hợp này, nếu nơi tiến hành xét xử là nước thuộc thành viên của

điều ước quốc tế mà Việt Nam đã ký kết hoặc gia nhập thì phán quyết của trọng tài đó có thể được Tòa án Việt Nam công nhận và cho thi hành tại Việt Nam.”

“Trường hợp thứ hai, phán quyết của Trọng tài nước ngoài không thuộc trường hợp quy định tại trường hợp thứ nhất trên cơ sở nguyên tắc có đi có lại.”²

Như vậy, nếu một phán quyết của trọng tài trực tuyến nước ngoài đưa ra không thỏa mãn các điều kiện trên thì Tòa án Việt Nam sẽ đương nhiên từ chối xem xét công nhận và cho thi hành tại Việt Nam.

Bộ luật Tổ tụng dân sự năm 2015 không giải thích khái niệm phán quyết của trọng tài nước ngoài mà viện dẫn đến quy định của Luật Trọng tài thương mại năm 2010 (Khoản 3 Điều 424 Bộ luật Tổ tụng dân sự năm 2015). Theo đó, phán quyết của trọng tài nước ngoài là phán quyết do trọng tài nước ngoài tuyên ở ngoài lãnh thổ Việt Nam hoặc ở trong lãnh thổ Việt Nam để giải quyết tranh chấp do các bên thỏa thuận lựa chọn (Khoản 12 Điều 3 Luật Trọng tài thương mại năm 2010). Như vậy, pháp luật Việt Nam xác định phán quyết trọng tài “nước ngoài” dựa vào quốc tịch của trọng tài ra phán quyết, cụ thể nếu như là phán quyết của trọng tài nước ngoài thì dù được tuyên trong lãnh thổ hay ngoài lãnh thổ Việt Nam đều được xác định là phán quyết trọng tài “nước ngoài”. Nói cách khác, phán quyết trọng tài thuộc đối tượng công nhận và cho thi hành tại Việt Nam bao gồm: (i) phán quyết của trọng tài nước ngoài tuyên ngoài lãnh thổ Việt Nam; và (ii) phán quyết của trọng tài nước ngoài tuyên trong lãnh thổ Việt Nam.

Như vậy, có thể thấy về yếu tố hiệu lực không gian của phán quyết của trọng tài truyền thống được quy định khá chi tiết và rõ ràng. Xét trong phương thức giải quyết tranh chấp bằng trọng tài trực tuyến, phần lớn quá trình giải quyết vụ việc diễn ra trên không gian mạng. Không gian mạng là một loại không gian đặc biệt không có biên giới hay ranh giới cụ thể, có tính linh hoạt cao. Vì vậy, khi một phán quyết được đưa ra sẽ được xem xét địa điểm được tuyên là ở đâu? Lúc này, liệu không gian mạng có được xem là một loại địa điểm đặc biệt hay không hay hiệu lực của phán quyết trực tuyến sẽ được xem xét tương tự như một phán quyết của trọng tài truyền thống.

4. Giải pháp nâng cao hiệu lực phán quyết của trọng tài trực tuyến

4.1. Những khó khăn và bất cập

Theo đà phát triển của thương mại quốc tế trong những năm gần đây, các tranh chấp về thương mại điện tử cũng theo đó mà gia tăng một cách đáng kể về số lượng, hình thức và nội dung tranh chấp. Các tranh chấp này không chỉ phát sinh từ chất lượng hàng hóa, dịch vụ mà còn phát sinh từ các thủ đoạn gian dối trong giao thương do các đối tượng lợi dụng khe hở trong pháp luật và thủ đoạn tinh vi về công nghệ tiến hành. Mặc dù các giao dịch trong thương mại, đặc biệt về thương mại điện tử càng tăng lên và sử dụng hình thức trọng tài quốc tế được áp dụng phổ biến, song việc quy định một cách cụ thể và chính thống trong hệ thống pháp luật ở Việt Nam vẫn chưa thực sự rõ ràng (Trần, 2020). Với sự gia tăng số vụ tranh chấp pháp lý được nộp tại tòa án, các dịch vụ giải quyết tranh chấp thay thế được áp dụng rộng rãi để giải quyết các tranh chấp pháp lý bên ngoài tòa án. Do đó, cần có một hệ thống và phương pháp tạo điều kiện thuận lợi cho việc tiến hành tố

² Nguyên tắc có đi có lại là nguyên tắc cơ bản của quan hệ quốc tế, theo đó một quốc gia sẽ dành chế độ pháp lý nhất định, có thể là chế độ đãi ngộ quốc gia hoặc chế độ đãi ngộ tối huệ quốc hay một số quyền lợi nào đó cho thể nhân và pháp nhân một nước ngoài giống như chế độ pháp lý, những quyền lợi hoặc ưu đãi mà các thể nhân và pháp nhân của nước này cũng được hưởng ở nước ngoài đó

tụng trọng tài bằng phương thức điện tử thông qua trung tâm trọng tài trực tuyến. Hơn nữa, cần có sự bảo đảm rằng quy trình trọng tài trực tuyến sử dụng các công nghệ an toàn. Cộng với việc tạo điều kiện cho các bên tham gia tố tụng trọng tài trực tuyến từ bất kỳ đâu trên thế giới không phân biệt ranh giới địa lý và có sự đầu tư về chi phí để tạo điều kiện cho quy trình trọng tài tự động, giảm thiểu các hoạt động trễ nhát và tốn thời gian mà các bên bắt buộc phải thực hiện.

Hiện nay, các vụ tranh chấp trong lĩnh vực thương mại điện tử đã và đang được giải quyết bằng trọng tài trực tuyến cho thấy hiệu quả và tính khả thi cao khi vừa tiết kiệm chi phí cho đi lại trao đổi và đảm bảo an toàn. Đặc biệt trong tình hình dịch bệnh Covid-19 đang có những diễn biến phức tạp, việc sử dụng trọng tài trực tuyến để giải quyết tranh chấp thương mại điện tử nói riêng và trong tất cả lĩnh vực kinh tế, đời sống xã hội nói chung vẫn là xu thế tất yếu. Tuy nhiên, việc áp dụng giải quyết tranh chấp bằng trọng tài trực tuyến vẫn gặp phải những khó khăn nhất định về luật pháp riêng của các quốc gia. Ở Việt Nam, tính đến thời điểm hiện tại, việc sử dụng trọng tài trực tuyến tuy không còn xa lạ song vẫn gặp phải những rào cản nhất định.

Một khó khăn đối với trọng tài trực tuyến là bản chất thiếu tiếp xúc trực tiếp trong khi sử dụng các phương pháp điện tử. Việc thiếu liên hệ trực tiếp trong quá trình giải quyết không có lợi cho việc tạo ra sự tin tưởng cho các bên tranh chấp. Khía cạnh tâm lý của việc xây dựng lòng tin của các bên bị hạn chế trong trường hợp giải quyết từ xa. Giao tiếp điện tử, mặc dù có khả năng tiếp cận rõ ràng, cũng có thể tạo ra một số rào cản tinh thần nhất định từ một số người tham gia. Điều này ảnh hưởng đến niềm tin trong việc thẩm tra nhân chứng và xác minh chứng cứ khi tiến hành xét xử trực tuyến, từ đó ảnh hưởng đến hiệu lực của phán quyết trọng tài. Ở bất kỳ một quốc gia nào, sự thành công của phán quyết trọng tài trực tuyến ở mức độ nào đó vẫn còn phụ thuộc vào hạ tầng kỹ thuật và công nghệ. Ví dụ như vấn đề chất lượng đường truyền Internet, sự ổn định của nguồn điện trong phiên xử trực tuyến sẽ ảnh hưởng tới khả năng tranh tụng của các bên tranh chấp. Việc khách hàng và các doanh nghiệp gặp khó khăn trong việc sử dụng công nghệ thông tin hiện đại đồng thời cũng là một rào cản đối với việc sử dụng phương thức trọng tài trực tuyến. Theo khảo sát cho thấy, tỷ lệ doanh nghiệp Việt Nam gặp khó khăn khi tuyển dụng lao động có kỹ năng về công nghệ thông tin vẫn còn cao, ở mức 30% (Hiệp hội thương mại điện tử Việt Nam, 2019). Với tốc độ gia tăng nhanh các tranh chấp thương mại điện tử ở Việt Nam, sự thiếu sẵn sàng của doanh nghiệp trong nước là một thách thức không nhỏ. Trên thực tế, số lượng doanh nghiệp thực sự có điều kiện để áp dụng phương thức trọng tài trực tuyến không nhiều, do chưa có đủ đội ngũ nhân lực và cơ sở hạ tầng công nghệ thông tin. Do vậy, bản thân các doanh nghiệp đều mang tâm lý e dè khi lựa chọn trọng tài trực tuyến.

Tiếp đó, việc thực thi các phán quyết của trọng tài trực tuyến còn gặp phải nhiều khó khăn. Xuất phát từ việc thiếu liên kết một cách chặt chẽ giữa mạng lưới trung tâm trọng tài các nước với khu vực và quốc tế. Mạng lưới trọng tài được liên kết chặt chẽ sẽ tạo ra hệ thống trọng tài xuyên quốc gia một cách chuyên nghiệp, việc giải quyết tranh chấp giữa các bên thuộc nhiều khu vực địa lý sẽ khiến người tham gia cảm thấy được bảo vệ, tăng cường yếu tố tin tưởng công bằng cho quá trình giải quyết vụ việc.

Từ việc giới thiệu các vấn đề liên quan đến việc thực thi các kết quả được ban hành trong bối cảnh của ODR³, cho thấy rằng các bên tìm cách thực thi các kết quả có hai lựa chọn: tìm kiếm việc thực thi các kết quả ràng buộc của ODR trước tòa án hoặc cơ quan công quyền, hoặc dựa vào các

³ Viết tắt của “online dispute resolution”

cơ chế thực thi tư nhân. Liên hệ với pháp luật Việt Nam và quy định của Trung tâm Trọng tài Quốc tế Việt Nam bên cạnh Phòng Thương mại và Công nghiệp Việt Nam (VIAC) về phán quyết của trọng tài thương mại, vẫn cần có những hướng phát triển phù hợp với tình hình và công nghệ thời đại ngày nay. Cụ thể, tại Điều 32 trong Quy tắc trọng tài của VIAC quy định phán quyết trọng tài nên bổ sung quy định nêu rõ phán quyết được trọng tài trực tuyến đưa ra có hiệu lực như thế nào song song với các phán quyết của trọng tài truyền thống đã có; đồng thời bổ sung các quy chế ràng buộc việc thực thi phán quyết ví dụ như ràng buộc trách nhiệm vật chất để ý thức chấp hành phán quyết cao hơn.

Giai đoạn quan trọng nhất trong việc áp dụng giải quyết tranh chấp bằng trọng tài là sự công nhận và thực thi phán quyết của trọng tài. Vì các phán quyết sẽ không có hiệu lực pháp lý trong trường hợp không được các bên công nhận và các giai đoạn khác của quy trình giải quyết tranh chấp bằng trọng tài, chẳng hạn như tố tụng trọng tài hay việc ban hành phán quyết trọng tài trở thành vô nghĩa. Bên thắng cuộc cũng sẽ cảm thấy thất vọng bởi vì họ đã lựa chọn hình thức giải quyết này thay cho Tòa án và phát sinh chi phí, thời gian và công sức nhưng phán quyết lại không được thực hiện.

4.2. Giải pháp

Trọng tài trực tuyến mở ra cho các bên tranh chấp một khía cạnh mới để bảo vệ quyền lợi của bản thân trên nền tảng Internet không giới hạn phạm vi và vị trí địa lý. Mặc dù vậy phạm vi tài liệu để áp dụng trọng tài trực tuyến vẫn bị hạn chế (Mania, 2015). Trong khi pháp luật liên quan đến thương mại điện tử của nước ta khá đầy đủ khi Luật Giao dịch điện tử 2005 tạo nền tảng pháp lý cho các giao dịch điện tử trong xã hội, Luật Bảo vệ người tiêu dùng 2010 quy định về giải quyết tranh chấp với mọi đối tượng tiêu dùng bao gồm cả người tiêu dùng hàng hóa dịch vụ trực tuyến,... Trên cơ sở các văn bản luật này, hàng loạt các văn bản dưới luật điều chỉnh những lĩnh vực cụ thể như thương mại điện tử (Nghị định số 52/2013/NĐ-CP), chữ ký số và dịch vụ chứng thực chữ ký số (Nghị định số 130/2018/NĐ-CP), giao dịch điện tử trong hoạt động tài chính (Nghị định số 165/2018/NĐ-CP)... Nhưng những quy định điều chỉnh trực tiếp về giải quyết tranh chấp bằng trọng tài thương mại trực tuyến lại thiếu vắng. Đến thời điểm hiện tại, Việt Nam vẫn chưa ban hành một văn bản pháp luật nào làm cơ sở pháp lý cho việc giải quyết tranh chấp bằng trọng tài trực tuyến. Do đó, chúng tôi đề xuất ban hành bổ sung một văn bản dưới luật quy định các nội dung như: phạm vi tranh chấp được sử dụng trọng tài trực tuyến, thủ tục và giá trị pháp lý của các phán quyết trọng tài trực tuyến làm căn cứ để tạo điều kiện nâng cao hiệu lực thi hành cho phán quyết được đưa ra khi giải quyết các tranh chấp thương mại điện tử bằng trọng tài trực tuyến.

Bên cạnh đó, nhóm tác giả đề xuất xây dựng một hệ thống trọng tài thường trực trong đó có sự hợp tác giữa các chuyên gia đến từ nhiều quốc gia. Cùng với việc mở rộng hệ thống trung tâm trọng tài, cần có sự liên kết giữa hệ thống trung tâm trọng tài quốc gia với các trung tâm của khu vực và thế giới. Điều này nhằm khắc phục khó khăn do đặc tính vượt qua lãnh thổ của các giao dịch thương mại điện tử. Khi các phán quyết của trọng tài được đưa ra, việc thực thi cho các bên khác nhau về vị trí địa lý vẫn được đảm bảo. Hơn thế nữa còn phát triển hệ thống trung tâm trọng tài lớn mạnh, vừa củng cố niềm tin từ phía các doanh nghiệp và cá nhân vào tính khả thi trong phán quyết của trọng tài trực tuyến. Từ đó tạo nên một hệ thống làm việc chuyên nghiệp, giúp việc thực thi phán quyết của trọng tài trực tuyến giữa các khu vực trên thế giới đảm bảo công bằng quốc tế nhưng vẫn phù hợp các tiêu chuẩn quốc gia.

Để pháp lý hóa sử dụng phương thức trọng tài trực tuyến trong pháp luật Việt Nam, nhóm tác giả đề xuất việc quy định rõ ràng hơn trong Điều 2 Luật Trọng tài thương mại năm 2010 là các bên tranh chấp có thể lựa chọn hình thức trọng tài truyền thống hoặc trọng tài trực tuyến. Điều này sẽ củng cố tính pháp lý khi trọng tài viên ra quyết định trực tuyến, các phán quyết này sẽ có cơ sở căn cứ đảm bảo cho các bên thực thi đúng pháp luật. Hiện nay, pháp luật nước ta chưa có một chế định pháp luật độc lập và phù hợp để điều chỉnh phương thức giải quyết tranh chấp bằng trọng tài trực tuyến (Phan, 2016). Để khắc phục vấn đề này, việc xây dựng một đạo luật về giải quyết tranh chấp bằng trọng tài trực tuyến là cần thiết. Cùng với việc pháp lý hóa hình thức trọng tài trực tuyến một cách rõ ràng trong điều luật, Chính phủ Việt Nam nên ban hành một nghị định về giải quyết tranh chấp trực tuyến song song với Nghị định số 52/NĐ-CP/2013 về thương mại điện tử. Việc này sẽ giải quyết kịp thời các bất cập phát sinh trong thời điểm hiện tại trong thời gian luật về giải quyết tranh chấp trực tuyến được ban hành.

Nhằm nâng cao khả năng thực thi đối với các phán quyết của trọng tài trực tuyến, nhóm tác giả đề xuất một cơ chế bảo đảm sự ràng buộc giữa các bên bằng hình thức ký quỹ. Khi lựa chọn giải quyết tranh chấp bằng trọng tài trực tuyến, trong văn bản thỏa thuận trọng tài bắt buộc các bên phải thực hiện ký quỹ như nghĩa vụ trước khi việc giải quyết tranh chấp. Điều này nhằm đảm bảo việc thực hiện và quyền lợi cho cả hai bên tranh chấp khi phán quyết trọng tài đưa ra. Khi chế tài gắn với lợi ích vật chất được đưa ra và bắt buộc phải thực thi nếu không muốn bị bất lợi, tính chấp hành phán quyết của các bên tranh chấp sẽ được nâng lên đáng kể. Như vậy, khả năng thi hành phán quyết cao hơn sẽ gia tăng niềm tin vào trọng tài trực tuyến trong bối cảnh công nghệ thế giới phát triển như hiện nay.

5. Kết luận

Như vậy từ những phân tích về việc thực thi phán quyết của trọng tài thương mại với thời đại công nghệ phát triển- hội nhập quốc tế và vấn đề an toàn trước tình hình dịch Covid-19 toàn cầu, có thể thấy trọng tài thương mại trực tuyến là phương thức tối ưu. Để việc áp dụng phương thức này đạt hiệu quả cao nhất với các doanh nghiệp Việt Nam và hướng tới sử dụng một cách rộng rãi, chấp hành tốt các phán quyết, cần khắc phục những khó khăn và điểm yếu nhất định để tạo niềm tin với trọng tài trực tuyến. Để tạo điều kiện cho việc thực thi phán quyết trọng tài trực tuyến hơn nữa, vẫn cần tiến hành đồng bộ các giải pháp gợi ý để đem lại hiệu quả tích cực trong thực tế. Cần có sự phối hợp giữa các bên là doanh nghiệp, trung tâm trọng tài và Nhà nước để đảm bảo tính liên kết chặt chẽ. Đó là việc xây dựng hệ thống các tổ chức trọng tài trực tuyến chuyên nghiệp, sự phối hợp quản lý giám sát từ phía Nhà nước, xây dựng một hệ thống pháp luật đồng bộ và sự tin tưởng cũng như chấp hành từ phía các doanh nghiệp. Có như vậy, việc thực thi các phán quyết trọng tài mới thực sự có hiệu quả và tạo điều kiện nâng cao sự tín nhiệm của các doanh nghiệp trong giao dịch thương mại điện tử ngày nay.

Tài liệu tham khảo

- Benyekhlef, K. & Geslinas, F. (2005), “Online Dispute Resolution”, *SSRN*, p. 77.
- Hà, C.A.B & Lê, T.M.H. (2017), “Giải quyết tranh chấp trực tuyến – Khả năng áp dụng tại Việt Nam”, *Tạp chí Kinh tế đối ngoại*, Số 93, tr. 13.
- Hà, C.A.B. (2015), “Giải quyết tranh chấp hợp đồng thương mại dịch vụ bằng trọng tài thương mại tại Việt Nam”, *Tạp chí khoa học Trường Đại học An Giang*, Tập 6 Số 2, tr. 7.

Mania, K. (2015), “Online dispute resolution: The future of justice”, *International Comparity Jurisprudence*, Vol.1 Iss. 1, pp. 76 - 86,

Nguyễn, T.N. (2021), “Giải quyết tranh chấp trực tuyến trong thời đại Covid 19: tiềm năng và hạn chế”, *Ấn phẩm điện tử Nhận định điểm mới của Luật – Tạo bứt phá cho doanh nghiệp 2021*, tr. 22.

Phan, T.T.T. (2016), “Giải quyết tranh chấp thương mại trực tuyến: Những vấn đề pháp lý đặt ra cho Việt Nam”, *Tạp chí khoa học ĐHQGHN: Luật học*, Tập 32 Số 4, tr. 38 - 45.

Syarief, E., Shahriyani, E. & Fitrianingrum, A. (2016), “Legal approaches to online arbitration: Opportunities and challenges in Indonesia”, *Mimbar Hukum*, 2016, Vol. 28 No 2, pp. 315 – 320.

Thế, H. (2021), “Thương mại điện tử bùng nổ trong năm 2021”, *Báo đầu tư*, <https://baodautu.vn/thuong-mai-dien-tu-bung-no-trong-nam-2021-d137452.html>, truy cập ngày 02/02/2021.

Trần, P.A. (2020), “Cơ chế giải quyết tranh chấp trực tuyến của Liên minh Châu Âu và kinh nghiệm cho Việt Nam”, *Kỷ yếu Hội thảo khoa học cấp Bộ: Những lý luận hiện đại về Nhà nước và Pháp luật*, Tiểu ban 4, tr. 55 – 68.

Wahab, M.S.A. (2012), *ODR and e-Arbitration – Trends & Challenges*, Eleven International Publishing, The Netherlands.